

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА »НАСТУП« Ч. 17.

ДР. МИКОЛА АНДРУСЯК

ЕТАПИ В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНА
ПАРЛАМЕНТСЬКА
БІБЛІОТЕКА
УКРАЇНИ

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО »ПРОБОЄМ«

Тираж: 5.000 примірників.

Всі права застерігаються.

Накладом Українського В-ва «Пробоем» в Празі.
Друковано в Українськiм Відділі Друкарні
Я. Андрески вд., Прага XII., вул. Белеградська 10.

ДР. МИКОЛА АНДРУСЯК

ЕТАПИ В РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІЇ

ПРАГА

1941

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО «ПРОБОЄМ»

Дискусія над початками Української Нації велася між проф. д-ром Мироном Кордубою¹⁾ та членами празького Українського Історично-філологічного Товариства²⁾ в 1930—31 рр. Перший, не признаючи аргументів своїх опонентів правильними між іншим тому, що — на його думку — вони утотожнювали мову з національністю,³⁾ залишився вірний своїй тезі, наче б то Українська Нація пов-

¹⁾ „Найважливіший момент в історії України“. Літературно-науковий Вістник, Львів 1930, кн. VI, ст. 539—46; відтак полемічні статті: „Діло“ з 27. XII. 1930, ч. 286, 1931, ч. 8, 36 і 37; ЛНВ, 1931, кн. V, ст. 424—38.

²⁾ „Откоуду есть пошла руская земля“, Прага 1931, 4^о, 30 стор. Звідомлення з дискусії на засіданнях Укр. Іст.-Філ. Т-ва в Празі в днях 11. і 18. листопада 1930. р.; участь в цій дискусії взяли: проф. др. Степан Смаль-Стоцький, др. С. Наріжний, проф. М. Славінський, др. П. Феденко, проф. С. Шелухин, др. К. Чехович, проф. др. В. Сімович, проф. В. Щербаківський і проф. Ф. Слюсаренко; крім того К. Чехович „Діло“, 1930, ч. 275 і 1931, ч. 5 і 33; Л. Н. В. 1931, кн. IV, стор. 349—58; С. Смаль-Стоцький, ЛНВ. 1931, кн. IX, стор. 786—805. На сторінках „Діла“ забирав голос також др. М. Чубатий (1931, ч. 15—19 і 47—48), у „Spraw-ach Narodowościowych“ (Варшава 1931, ч. 4—5, стор. 444—53 і ч. 6, стор. 601—12) білорус др. І. Станкевич, якому теж відповідав Кордуба (там же, 1932, ч. 2—3, стор. 203—217).

³⁾ ЛНВ, 1931, кн. 10, стор. 902—3.

стала щойно в XV ст.⁴⁾ Знову ж авторитет у ділянці українського мовознавства проф. д-р С. Смаль-Стоцький забрав ще раз голос незалежно від цієї дискусії в справі прамови сьогочасних східньословянських народів; збираючи підсумки дотогочасних славістичних дослідів узгіднив він їх з своєю давнішою думкою, що українська, білоруська й російська мови розвинулися безпосередньо з говорів прасловянської мови.⁵⁾ З цією думкою дадуться погодити літописні вістки про заникнення серед українських племен почуття племінної окремішности.

Племінні назви українських племен — як слідує з тексту »Повісти временних літ« — щезають в початках XI ст. у звязку з поширенням християнства в Україні. Бо ж невеликі говіркові різниці не могли впливати на свідомість племінної окремішности тоді, коли був знесений культ окремих племінних божків. Знову ж у парі з повільним ширенням християнської віри серед дреговичів, радимичів, кривичів і вятичів зберігалися ще продовж XI ст. назви цих племен. Найдовше, бо до початків XII ст., зберігалася племінна назва вятичів. Це покривається цілком із збереженням до того часу поганських вірувань серед цього племені; бо ще в почат-

⁴⁾ Die Entstehung der ukrainischen Nation, Contributions à l'histoire de l'Ukraine au VII-e Congrès International des Sciences Historiques, Varsovie août 1933, Львів 1933, ст. 19—67, моя рец. Kwartalnik Historyczny, P. XLVIII, zosh. 1, Л. 1934, стор. 121—126.

⁵⁾ Питання про східньо-словянську прамову, Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, 1937, т. CLV, стор. 1—5.

ках XII ст. знаходили проповідники християнської віри мученичу смерть серед вятичів (св. Кукша).

За текстом Початкового, Київського й Галицько-волинського Літописів можемо устійнити, як принімалася назва »Русь« у волостях київської держави. В Початковому Літописі »Повісті временних літ«, в початкових розділах варяги - Русь є протиставлені тубильним словянським племенам; у дальших її розділах є названі Русею князі Рюриковичі, їхні дружини та опанована ними територія. В Київському Літописі назву »Русь« прикладається не тільки до князів і їх дружин, але »русською землею« зветься київська земля в протиставленні до інших земель, в яких княжили Рюриковичі, та в загальному всі волості Рюриковичів у протиставленні до інших чужих держав. Протиставлення »русської землі« чужим державам помічається в тогочасних пам'ятках нашої літератури, між іншими в »Слові о полку Ігоревім«. В Галицько-волинському Літописі »всею русською землею« зветься галицько-волинська держава. У двох місцях цього літопису, а саме під 1231 р.: »Даниль же из Руской земля взя собѣ часть Торський« і під 1233 р.: »Половцемъ же пришедшимъ Киеву и плѣнящимъ землю Рускую«, назва »русської« землі відноситься тільки до Київщини; можна здогадуватися, що ці місця переписані з місцевого київського літопису, який складано як продовження вище названого Київського Літопису XII ст.⁹⁾ одначе внаслідок

⁹⁾ Що до існування такого місцевого київського літопису висловлює здогад проф. Д. Багалій (Нарис української історіографії, Київ 1923, I, вип. I, стор. 71)

упадку верховної влади київських князів не задержав на собі традиції центрального значіння попередніх київських літописів.

З Суздальського Літопису, зрадагованого черцем Лаврентієм в останній четвертині XIV ст., довідуємося, що суздальці до 1377 р. уважали «руською землею» передовсім київську, часом сіверську й галицьку землю, а ніколи своєї вітчизни. Вперше і востаннє під 1206 р. відносить цей літопис назву «руської землі», виглядало б, що й до нинішньої московської національної території: «Новъгородъ Великій старѣйшинство имать княженю во всей Русьской земли». Та в тому часі Новгород Великий під етнічним оглядом був ближчий Києву, ніж Суздальщині. Академічний список Суздальського Літопису містить у собі під 1216 р. протиставлення суздальської землі до «всієї Руської Землі», в складі якої вичислені: галицька, київська, смоленська, чернігівська, новгородська й рязанська землі. Але слід при тому зазначити, що так само, як у вище згаданих літописах південно-руського, цебто українського походження, в Суздальському Літописі також названо руськими всіх князів Рюриковичів і їх дружини. Доки ще предки нинішніх москалів не зжилися з князями Рюриковичами, обурювалися на них за те, що вони роздали «по городомъ посадничество Русьскимъ дѣтцкимъ» (1176).

Оця вістка є доказом існування свідомости серед суздальсько-ростовського населення своєї окремішности у відношенні до Києва в другій половині XII ст. Тимто на той час можемо покласти по-

границею їхнього розмежування була лінія верхньої Десни, Угри й Оки.⁸⁾ Щодо віку, то позірно погоджується він з проф. Кордубою. Але ж в рішучиці між ними в тому, що Кордуба приписував рішачучу ролю у витворенні українського й білоруського народів литовським підбоям українсько-білоруських земель⁹⁾; Кучинський навпаки стверджує, що «в часі, коли український нарід ставав народом свідомим своєї окремішности (XIII—XV) мешканці землі вятичів або т. зв. тоді Верхівських князівств — почувалися до єдности (szuli się związani) з русинами над Дніпром і Десною, а ворожими Москві». А це було вислідом їх приналежности від половини XI ст. до чернігівського князівства.¹⁰⁾

З мовного становища не можна погодитися з думкою д-ра Кучинського, що зараховує «вятичів до ряду тих племен, які надто близько були звязані з офіційально признаними за протоплястів українського народу племенами, аби при кінці XV ст. виеліминувати вятицьких нащадків з української групи».¹¹⁾ Але на творення національної свідомости впливає більше державна традиція, й тим то переконливою є його думка, що ці нащадки вятичів «власною кровю задокументували свою волю

⁸⁾ Czas i miejsce odgraniczenia się Ukraińców od Moskwiczów, Варшава 1937, стор. 30—31.

⁹⁾ Найважніший момент в історії України, Л. Н. В., 1930, кн. 6, стор. 546.

¹⁰⁾ Czas i miejsce odgran. Ukraińców od Moskwiczów, ст. 19—20.

¹¹⁾ Тамже, стор. 24.

чатки московського народу. Вище наведене з Академічного списку Суздальського Літопису проти-ставлення суздальської землі руській, в склад якої зараховуються навіть сьогочасні московські землі новгородська й рязанська, вказує, що в початках XIII ст. були протиставлені суздальці як словянсько-фінські мішанці тому населенню київської держави, в якого була свідомість чистоти словянського походження й своєї культурної вищости від мішанців, свідомість, що вони є справжньою «Руссю». Оця свідомість поширилася не тільки серед предків українців і білорусів, але й серед населення велико-новгородських і псковських волостей, та на «україні» над верхньою Окою, у нащадків колишніх вятичів, але не змішаних з фінськими племенами, над якими княжили вітки чернігівських Ольговичів. Боротьба Великого Новгороду з Московщиною в обороні своєї самостійности до 1478 р., Пскова до 1509 р. та Ольговичів знад верхньої Оки, що воліли признати зверхність литовських Гедиміновичів, ніж московських князів, до кінця XV ст., промовляють за існування цієї свідомости. Польський дослідник політичної історії чернігівських волостей від половини XIV до початків XVI ст., уроженець нашого Правобережжя, д-р С. М. Кучинський,⁷⁾ на основі оттого неприєданого становища Ольговичів з «україни» над Окою до Москви висловлює думку, що свідомість національної окремішности між русинами - українцями та руськими-москвичами витворилася у XV ст.; тогочасною ж

⁷⁾ »Ziemię Czernihowsko-Siewierskie pod władzą Litwy«. Вид. Укр. Наук. Інституту, Варшава 1936.

залишитися з іншими русинами при Литві», та що — на його думку — саме »на вятицькій землі, у верхівських князівствах завершився момент свідомого відмежування українців від москвичів«.¹²⁾

У підсумках першого етапу історичного процесу українського народу в добі київської й галицько-волинської держав слід ствердити, що крім української мовної групи, яка затратила племінну роздробленість у перших десятиліттях після введення християнства й творила ядро названих вище держав, зараховували себе до народу »Русь, русичів« ще й предки сьогочасних білорусів над верхнім Дніпром і західньою Двиною та населення велико-новгородської, псковської та колишньої вятицької над верхньою Окою земель. Після опанування Московщиною наприкінці XV і в початках XVI ст. цих земель, наступила там національна асиміляція населення на користь московського народу, що похлонув також частину української мовної групи — нащадків східних сіверян над верхнім Сеймом, Донцем і Осколом. Південні окраїни східної Сіверщини врятувала для України щойно хвиля пізнішої нової української колонізації з Придніпрянщини від другої четвертини XVII ст.

Від половини XIV ст. аж до кінця XVIII ст., продовж приналежності українських і білоруських земель до Литви й до Польщі, українська й білоруська мовні групи виступали під спільною назвою »русського народу«. Вже проф. Кордуба, розгляда-

¹²⁾ Як вище.

ючи спроби д-ра Івана Станкевича¹³⁾ виказати початки обох народів у V ст., зазначив, що немає такого факту, що свідчив би про існування окремої білоруської народності перед половиною XVII ст. Білоруссю називано в XV—XVII в Західній Європі московські землі; зате в Московщині «білоруським письмом» називано в XVI—XVII ст. письма в тогочасній т. зв. книжній руській мові, вживаній на українських і білоруських землях, урядовій мові спершу литовсько-руської й молдавської держав, згодом козацьких канцелярій. Щодо часів Хмельниччини Кордуба спершу робить уступок Станкевичеві й пише, що ті представники білоруської шляхти, які єдналися з Хмельницьким, уважали повстанчий рух в Україні корисний також і для Білоруси, а не мали спеціально українських цілей. Тимчасом наведені проф. Кордубою факти говорять, що вони підпорядковувалися державним планам гетьмана Богдана Хмельницького, якого славило виленське православне брацтво в панегірику на його честь як протектора православної віри, вождя цілого руського народу й відновителя держави Володимира Великого. Згадуючи про цей панегірик Кордуба пише: »Хіба є він досить вимовним висловом почуття національної спільноти білоруських інтелектуальних кругів з українськими, а рівночасно окремішності від Москви, що — як відомо — вже тоді висувала свої претенсії до ви-

¹³⁾ Czas powstania narodów białoruskiego i ukraińskiego, Sprawy Narodowościowe, Варшава 1931, ч. 4—5, стор. 444—53 і ч. 6, стор. 601—12.

Князівства. Це була територіяльна, а не національна виключенність.

Хоч мовні різниці між українцями й білорусами були наприкінці XVII ст. майже такі самі як сьогодні, то тому що тогочасна книжна мова трималася здебільше тільки раз зачерпнених з української й білоруської народньої мовної скарбниці слів, мало хто звертав на них увагу. В оповіщеному д-ром Василем Щуратом православному творі з кінця XVII ст. в книжці п. н. »В обороні Потієвої унії«,¹⁵⁾ який неслухно приписує видавець уніятам, маємо зразки тогочасної білоруської мови. Але автор твору не називає її білоруською, тільки кепкуючи з уніятських священників, що вони вводять народню мову до проповідей, подає, що вони вводять таку мову, яка ані не є руською, ані польською. Та з наведених автором висловів цієї мови пізнаємо, що це білоруська.

Підпорядкування київської православної митрополії під московський патріархат у 1685 р., відтак зниження її до архієпископства в початках XVIII ст., з церковного боку, ліквідація автономного ладу козацької Гетьманщини продовж XVIII ст. аж з її остаточним знесенням в 1764 р. та остатків козацького ладу в 1783 р. з політичного боку, надавали в »матері руських городів« ідею »руського народу«, зложеного з українців і білорусів.

¹⁵⁾ В. Щурат: В обороні Потієвої унії (Письмо о Петра Камінського Ч. С. В. В. аудітора гр.-кат. митрополії 1685 р.), Львів 1929; рец.: „Діло“ 1929, ч. 49 (о. др. Г. Костельник); „Нова Зоря“ 1929, ч. 16 (др. С. Томашівський); „Поступ“ 1929, ч. 6—7, стор. 243—4 (М. Андрусак).

Київська православна митрополія перестала бути символом єдності цього народу, вона мусіла стати на услуги московської асиміляції. Козацька ж старшина, обстоюючи залишки давніх козацьких вольностей, що продовж XVIII ст. були щораз більше зменшувані російським урядом аж до цілковитого їх скасування, не могла пам'ятати про ідеали козацької держави з часів Богдана Хмельницького й Петра Дорошенка, традиція яких була ще дуже живою в часах Івана Мазепи. А простір самої ще автономної Гетьманщини, що нею козацька старшина так дорожила, далеко відбігав від простору планованої великими українськими гетьманами держави. Тимто і не диво, що до третього етапу в розвитку Української Нації, започаткованого наприкінці XVIII ст., не передала патріотична козацька старшина, перетворена щоправда в дворянств, ідеї національної єдності.

Зберігла цю ідею уніяцька церква, але вона впала під ударами московського насильства на українських і білоруських землях, прилучених до Росії, в XIX ст. Та відгомін традиції національної єдності українського й білоруського народів стрічаємо в Галичині майже до початків XX ст. Перемиський крилошанин Іван Могилянський (1777—1831) у своїй розвідці про руську мову в 1820 рр. та професор української мови і літератури на львівському університеті Омелян Огоновський (1833—1894) у своїх „*Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache*“ з 1880 р. вважали білоруську мову говором української. Коли порівняти різниці між українською та білоруською мовою з різницями

між українською літературною мовою й говором бачванських українців, бачимо, що другі є більші; та історична традиція держить бачванських українців при Українській Нації. Тимто в історичній традиції мають своє оправдання й погляди Могильницького й Огоновського на одність української й білоруської мови, оспорювані мовознавцями. Погляд про одність українського й білоруського народу покутував в популярних виданнях жовківських Василіян ще в початках цього століття.

Зате національне відродження українського народу в межах б. російської імперії, спираючись головню на українській народній мові, зірвало з традиційними зв'язками з білорусами. В проєкті «Кирило - Методіївського брацтва» федеративних слов'янських держав відмічено білорусів не як нарід, здібний до власної окремої держави, тільки разом з росіянами. Незаінтересування українських діячів у ХІХ ст. білоруською проблемою спричинило, що білоруський відродженецький рух від 60. рр. улягав польським, російським і литовським, а не братнім українським впливам, що мають за собою тисячлітню історичну традицію.

Коли глянути на розвиток Української Нації продовж усієї її історії, то бачимо, що перший етап цього розвитку зазначився зціпненням від кінця Х. ст. українських племен в один нарід та змаганнями засимілювати інші східньо-слов'янські племена. Втрата власної державности сприяла дальшому розвиткові тільки в межах литовсько-польської держави, при чому український елемент на заході визначив виразне своє відмежування від чужо-

ключного представництва давньої Русі й до спадщини по Володимирі Великому».¹⁴⁾

Це почуття національної спільноти білорусів з українцями проявлялося і пізніше. Гетьман Пилип Орлик (1672---1742) походив з Білорусі (з ошмянського повіту на Виленщині) і заки прибув в Україну, видав у Вильні 1695 р. панегірик в честь гетьмана Івана Мазепи п. н. „Alcides Rossiyski triumphalnym laurem ukoronowany Jan Mazepa Hetman Woysk Ich Carskiego Maiestatu Zaj ogoz-kich“. Знову ж Юрій Кониський (1717---1795) походив з України, де вчився в Київській Академії, опісля був її професором і ректором; в 1755 р. став білоруським (могилівським) православним єпископом і ставав в обороні всього православного руського (цебто українсько-білоруського) народу в колишній польській державі. Спільна митрополія для українців і білорусів, як православна, так уніятська, була виразником єдності руського народу, зложеного з українців і білорусів. Правда, внутрі обох церков говорено нераз зокрема про українське й білоруське духовенство, але це не з огляду на національні різниці між українцями й білорусами, тільки з огляду на приналежність одних до польської т. зв. Корони, других до т. зв. Великого Литовського Князівства. Зрештою, при надаванні єпископських бенедіцій шляхта в поодиноких воевідствах і землях дуже стежила за тим, щоб вони діставалися тільки уроженцеві землі, воевідства, Корони, зглядно Великого Литовського

¹⁴⁾ Kilka uwag w kwestji genezy narodowości białoruskiej, Sprawy Narod. 1932, ч. 2—3, стор. 203—217.

Книжки Д-ра М. Андрусяка, що вийшли у В-ві
«Пробоем» в Празі:

1. **Історія України** (в друку).
2. **Назва «Україна»** («Країна» чи «окраїна»),
стор. 16, ціна 0.30 РМ.
3. **Етапи в розвитку Української Нації**, стор.
ціна 0.30 РМ.
4. **Генеза й характер галицького москвофільства
в 19—20 стол.**, стор. 24, ціна 0.40 РМ.

⊙ Замовлення просимо слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-66, p. schr. 3

Передплачуйте,
читайте,
поширюйте
видання
Українського
Видавництва
„ПРОБОЄМ“

- I. Тижневик: Український націоналістичний часопис „Наступ“. Річна передплата 12.— RM.
 - II. Двотижневик: Самоосвітня Бібліотека: Самоучник німецької мови — Софії Будко. Передплата на 10 зшитків 4.— RM.
 - III. Місячник: Український журнал культури „Пробоем“. Передплата річно 12.— RM.
 - IV. Квартальник: Книгозбірня „Пробоем“, в якій виходять найкращі твори наших письменників.
 - V. Видання: „Народня Бібліотека Наступу“, в якій виходять популярні книжки на різні теми.
 - VI. Випуски: Бібліотека „Відвага“ для дітей і юнацтва.
 - VII. Бібліотека „Діточий Світ“.
 - VIII. Випуски: різні листівки, гасла, тощо.
- Точніші інформації на стор. „Наступу“ й „Пробоем“.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV.-65, p. schr. 3.

національної асиміляції; на сході, на захоплених в XV ст. Московщиною «українах» пропало українське східньо-сіверське населення та асимілювані нащадки вятичів. Аж до кінця XVIII ст. в межах польської річипосполитої вдержувалася національна одність українського й білоруського народу як одного руського. Третій етап позначився національним відродженням українського й білоруського народів як окремих від себе на мовній основі.